

Женска градска облека од
османлискиот период во Македонија

Makedonya'da Osmanlı Dönemi
Şehir Kadın Kıyafetleri

Veshjes të grave qytetare në periudhën
e Perandorisë Osmane në Maqedoni

Женска градска облека од османлискиот период во Македонија

Makedonya'da Osmanlı Dönemi Şehir Kadın Kıyafetleri

Veshjes të grave qytetare në periudhën e Perandorisë Osmane në Maqedoni

Соработката помеѓу Музејот на Македонија и Турскиот културен центар „Јунус Емре“ – Скопје е израз на долгогодишното пријателство и соработката помеѓу Република Турција и Република Македонија. Нераскинливите културни врски се јасно изразени во македонската традиција и фолклор, во кои е проткаено влијанието на османлиската култура, односно на „Големата порта“, како што уште била нарекувана Османлиската Империја од страна на дипломатските кругови. Модата, односно облеката, е под големо влијание на османлискиот стил на облекување кој се нарекува ала турка и кој доминира во градскиот ареал сè до втората половина на 19. век, кога се зголемува влијанието на западната мода наречена ала франга. Играта во стиловите на облекување започнува со првично комбинирање на двата стила, двете моди, за потоа целосно да се прифати западната мода. Оваа изложба има за цел да ја покаже играта, танцот на двете стиски влијанија кај женската облека од веќе наведените периоди на тлото на Македонија. Во тој правец ја поздравувам иницијативата на Турскиот културен центар „Јунус Емре“ за реализација на изложбата „Градската женска облека во османлискиот период во Македонија“ во изложбените сали на Музејот на Македонија.

Директор на НУ Музеј на Македонија
м-р Гордан Николов

Минатото; за луѓето секогаш побудувало мистериозно чувство кое ги задржало убавините и чекаат да бидат откриени. Зад порастот на истражувањата во областа на архитектурата, музиката, историјата, начинот на живеење и стилот на облекувањето во текот на минатиот век; се базира на фактот да се прикажуваат убавините на минатото. Зад овој интерес безсомнение стои и модерното време, особено равојот на технологијата кое кај човекот од ден на ден ја зголемува доминацијата на интересот кон минатото.

Родот, економската ситуација, климатските услови, како и традицијата - обичаите и верувањата несомнено се влијателни фактори при одредувањето на формата и карактеристиките на облеката кое претставува значаен дел од човечката историја. Облеката може да се идентификува или поточно кажано ги отсликува идеите, моралните вредности и рабирањата на општествата. Преку облеката можеме да го видиме минатото и сегашноста на општеството, па дури и иднината. Во оваа смисла, можеме да кажеме дека културните промени и случувањата во минатото најдобро се гледаат и се отсликуваат преку облеката. Облеката; претставува еден вид одраз на долгогодишното искуство и задоволство на поединците. Како Културен Центар Институт Јунус Емре од Скопје тргнувајќи од оваа идеја сакаме да ја покажеме заедничката културна ризница на луѓето од Македонија и токму со таа цел ја организираме оваа програма со заеднички заложби да изградиме мостови од минатото до денес.

Преку оваа изложба, насловена како традиционална градска женска носија од османлискиот период што ја нудиме за македонската јавност, единствената цел ние да го промовираме заедничкото историско минато, заедничките културни вредностите на народите. Се надеваме дека изложбата, каде може да се видат облеката, костимите украсени со различни етнички елементи, како што се турски, македонски, албански, босански, српски, уште еднаш да нè потсетат на заедничките вредности со надеж да ги отстраниме сите предрасуди за минатото.

Исто така, би сакале да ја изразиме нашата благодарност и да упатиме честитки до директорот на Музејот на Македонија, со кого соработуваме во моментот за организирање на оваа изложба со наслов Традиционална градска женска носија од Османлискиот период во Македонија воедно да изразиме благодарност до Г-ѓа Даниела Николова, за нејзината беспрекорна заложба како иницијатор на овој прекрасен настан.

Директор на Институт Јунус Емре
Турски Културен Центар - Скопје
д-р Шемсеттин Шекер

Makedonya Müzesi ve Üsküp Yunus Emre Türk Kültür Merkezi arasındaki işbirliği, Türkiye Cumhuriyeti ile Makedonya Cumhuriyeti arasında uzun zamandır devam eden dostluğun ve işbirliğinin bir ifadesidir. Önlenemez olan kültürel bağlar ve Osmanlı kültürünün etkisi net bir şekilde Makedon geleneğinde ve özellikle folklorunda açıkça ifade edilir. Dönemin diplomatik çevreleri tarafından Osmanlı İmparatorluğu, kültürel etkileşimin gelişmesinde katkı sağlayan "Büyük Kapı" olarak nitelendirilmiştir. Moda, yani giyim, ağırlıklı olarak "Ala Turka" olarak adlandırılan Osmanlı stilinden etkilenmiştir ve 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar özellikle şehirlerde egemen bir giyim kültürünü oluşturmuştur. Aynı dönemde "Ala Franga" olarak adlandırılan Batılı modanın etkisi de görülmektedir.

Giyisi stilineki yeni tasarımlar aslında her iki stilin de ilk birleşimi ile başlamıştır. Batılı modayı tamamen kabul etmek için her iki modanın birleşimine ihtiyaç duyulmuştur. Bu serginin amacı, bahsedilen dönemlerde Makedonya topraklarında kadın giysilerinde dikkatleri çeken bu iki tarzın karmaşık etkilerden oluşturulan estetik sanat değerlerin seçkin örneklerini tanıtmaktır.

Bu doğrultuda Makedonya Müzesi'nin sergi salonlarında Makedonya'daki Osmanlı Dönemi Geleneksel Kadın Kıyafetleri Sergi'nin gerçekleşmesi için gereken desteği esirgemeyen Üsküp Yunus Emre Türk Kültür Merkezi'ni takdirle karşılıyorum ve selamlıyorum.

Makedonya Müzesi Müdürü
Mr. Gordan Nikolov

Geçmiş; insanlar için her zaman gizemli ve keşfedilmeyi bekleyen güzellikleri saklar. Mimari, musiki, tarih, hayat tarzı, kılık-kıyafet sahalarında araştırmaların son asırda artmasının arkasında biraz da geçmişteki güzelliklere gösterilen bu alaka vardır. Bu ilginin arkasında şüphesiz modern çağın, özellikle de teknolojinin insan üzerindeki tahakkümünü arttırmasının da payı vardır.

İnsanlık tarihinin mühim bir cüz'ü olan kıyafetlerin şekil ve hususiyetlerinin belirlenmesinde cinsiyet, ekonomik durum, iklim kadar gelenek-görenek ve inanışlar da etkilidir. Kılık-kıyafet bir yerde toplumların fikri ve ahlaki anlayışları ile inanç dünyalarının aynası hükmündedir. Kıyafetler üzerinden bir toplumun dünü ve bugünü, hatta geleceğini, görebiliriz. Bu manada, kültürel değişme ve gelişmelerin en iyi görülebildiği sahalardan birinin kıyafetler olduğunu söyleyebiliriz. Kıyafetler; uzun süren deneyim ve birikimler ile zevklerin bir nevi hülasasıdır. Üsküp Yunus Emre Enstitüsü Kültür Merkezi olarak bu fikirlerden hareketle Makedonya halklarının ortak geçmişini tekrar gözler önüne sermek, dünden bugüne bir köprü kurmak için bu programı düzenlemek istedik.

Bu sergi vesilesiyle Makedonya kamuoyunun ilgisine sunduğumuz Osmanlı devri kadın kıyafetlerinin ortak tarih, kültür ve değerlerimizin yansımaları hükmünde olduğunu hassaten belirtmek isteriz. Türk, Makedon, Arnavut, Boşnak, Sırp gibi farklı etnik unsurların kılık-kıyafet anlayışlarının görülebileceği serginin ortak değerleri yeniden hatırlatmasını, geçmişe dair önyargıları ortadan kaldırmasını umut ediyoruz.

Makedonya'da Osmanlı Dönemi Kadın Kıyafetleri Sergisi'nin düzenlenmesi noktasında işbirliğinde bulunduğumuz Makedonya Müzesi Müdürlüğüne ve organizasyonda büyük emeği olan Daniela Nikolova Hanımefendi'ye ayrıca teşekkür ve takdirlerimizi iletir, kendilerini selamlarız.

Üsküp Yunus Emre Enstitüsü
Müdürü
Dr. Şemsettin Şeker

Bashkëpunimi midis Muzeut të Maqedonisë dhe Qendrës Kulturore Turke Yunus Emre - Shkup është një shprehje e miqësisë dhe bashkëpunimit të gjatë midis Republikës së Turqisë dhe Republikës së Maqedonisë. Lidhjet kulturore joracionale janë shprehur qartë në traditën dhe folklorin maqedonas në të cilin është depërtuar ndikimi i kulturës Osmane, si Porta e Madhe, kur Perandoria Osmane u thirr nga qarqet diplomatike. Moda, apo veshja, ndikohet shumë nga stili Osman i veshjes i quajtur Ala Turka dhe që mbizotëronte në zonën e qytetit deri në gjysmën e dytë të shekullit XIX kur ndikimi i modës perëndimore e quajtur Alla Franga u rrit. Vallaj në stilet e veshjeve fillon me kombinimin fillestar të të dy stileve, të dy modelet për të pranuar plotësisht modën perëndimore. Kjo ekspozitë synon të tregojë vallëzimin e të dy kërcimeve që ndikojnë në veshjet e grave nga periudhat e përmendura tashmë të territorit të Maqedonisë. Në këtë drejtim, ne e mirëpresim iniciativën e Qendrës Kulturore Turke Yunus Emre për realizimin e Ekspozitës së veshjes të grave qytetare në periudhën e Perandorisë Osmane në Maqedoni.

Drejtor i Muzeut të Maqedonisë
Mr. Gordan Nikolov

Historia gjithmonë mban bukuri misterioze dhe të pashkelura për njerëzit. Pas rritjes së hulumtimeve në fushën e arkitekturës, muzikës, historisë, stilit të jetës, fushat e veshjeve të kostumeve kanë qenë pak më të dukshëm në të kaluarën. Pas asaj interesi ishte padyshim edhe kontributi i epokës moderne, veçanërisht teknologjisë, për të rritur dominimin mbi njeriun.

Tradita-zakonet dhe bindjet, si dhe gjinia, situata ekonomike, klima ndikojnë gjithashtu në përcaktimin e formave dhe karakteristikave të rrobave që janë një pjesë e rëndësishme e historisë njerëzore. Kostumi apo veshja ndikohet edhe në bazë të besimeve, me idetë dhe kuptimet morale të shoqërive. Mund të shohim të kaluarën dhe të tashmen e një shoqërie, madje edhe të ardhmen, përmes rrobave. Në këtë kuptim, mund të themi se një nga gjërat ku ndryshimet dhe zhvillimet kulturore më së miri shihet janë rrobat. Si qendër kulturore, Instituti Yunus Emre në Shkup, dëshirojmë të organizojmë këtë program për të nxjerrë në pah të kaluarën e përbashkët të popullit maqedonas në bazë të këtyre ideve dhe të krijojmë një urë nga e kaluara e deri në të tashmen.

Në këtë ekspozitë, ne dëshirojmë të përmendim se rrobat e grave në periudhën osmane që ne ekspozojmë për publikun e Maqedonisë janë pasqyrim i historisë, kulturës dhe vlerave tona të përbashkëta. Shpresojmë që ekspozita, e cila mund të shihet në veshjen e rrobave të elementeve të ndryshëm etnikë, si turke, maqedonas, shqiptarë, boshnjakë, serbë, na kujton vlerat e përbashkëta dhe largon paragjykimet për të kaluarën.

Ne gjithashtu dëshirojmë t'i shprehim falënderimet dhe vlerësimet tona drejtorit të Muzeut Maqedonas, me të cilin bashkëpunojmë në kuadër të organizimit të Ekspozitës së veshjes të grave qytetare në periudhën e Perandorisë Osmane në Maqedoni si dhe Daniela Nikolova, si organizatore e ngjarjes.

Drejtor i Institutit Junus Emre Shkup
Dr. Shemsettin Sheker

Градската женска облека во османлискиот период во Македонија

Градовите во Македонија во 19. век и почеток на 20. век ги имале специфичностите на турско-ориентални градови, со чаршиите како економски центри, во кои постоело развиено занаетчиско производство во тесна врска со традиционалниот начин на живот на граѓаните, но и начинот на тргување. Облеката носена во градовите во Македонија на крајот на 19. век, без разлика на специфичностите на кројот и стилските и техничките особености при украсувањето, како и материјалите употребени за нивната изработка, имала карактеристика на ориентално-левантинско облекување кое било преземено од повеќевоковните владетели на Балканот. Начинот на облекување во градовите го условил постоењето на низа занаети поврзани со изработката и декорирањето на облеката (терзиски, ќурчиски, самарциски, папуциски и др.)

Христијанските трговци и занаетчии, како и печалбарите, биле носители на промените во македонските градови. Со реформите во Турската Империја, кои се случиле во втората половина на 19. век, им се ветила верска и национална рамноправност на сите етнички заедници во Империјата, што довело до позитивни промени во севкупното општествено живеење.

Значајна особеност на отоманската колективна идентификација била облеката. Владејачката елита во сите провинции во империјата се облекувала во турско-ориентален стил. Овој стил го имитирале граѓани од која било социјална група која имала аспирации кон повисок статус и богатство и заради тоа сакала да се облекува во прифатениот и модерен костим од тоа време. Во поделеното по вера и националност османлиско општество, облекувањето не го издвојувало поединецот само по богатството, туку го покажувало и неговиот статус во општеството. Овој османлиски концепт бил имплементиран на покорените христијани. Со прецизни правила и норми, турските владетели со векови го регулирале начинот на облекување, со што ја обезбедувале својата доминантна позиција. Овие правила особено се однесувале на христијан-

ските занаетчии и трговци, кои поради својата материјална положба можеле да ја копираат турската градска елита.

Во градската женска облека доминирал турско-ориенталниот стил на облекување кој се задржал во целиот 19 век. Христијанките и Турчинките, според социјалниот статус и економските можности, имале повеќе разновидни делови од облеката. Обично над памучните и свилените кошули, со ситни оји од свилен конец околу вратот и по рабовите на ракавите, се носеле чинтијани или шалвари од свилен и полусвилен материјал како атлас, дамаст, џамфез, гезија, алаџа, во интензивни бои или од дезенирана памучна басма. Над чинтијаните се носеле антерии направени од свилени ригести или везени материјали, опточени со срмени гајтани и оји. Тие биле слични со машките антерии и имале подлабок отвор на градите и расцепи на страните, низ кои можело при одење да се видат наборите на чинтијаните. Горните делови од облеката-елек, минтан, либаде, фермене и слично биле направени од памучно или свилено кадифе, во интензивни бои (црвена, сина, виолетова), богато украсени со срмен вез, гајтани и ширити. Минтаните и елеците уште биле украсени со декоративни петлици од срма со корални мониста, поставени по рабовите на предниците или на долниот дел од ракавите. Над елеците и минтаните се носеле џубиња, долги до под колена, без ракави, во долниот дел свончесто проширени, направени од чоја или кадифе. На половината се носеле свилени шарени појаси. Жените, како горна облека носеле долги или кратки ќуркови изработени од чоја, поставени со кожа и крзно од лисици и самури. Подоцна ќурковите се изработувале и од атлас и кадифе. Жените на главите носеле свилени и памучни шамии, украсени со оји и накит направен од монети. Побогатите жени на успешните трговци и занаетчии, како и побогатите Турчинки, поседувале такви делови од облека кои поради материјалот, изработката и декорацијата чинеле цело богатство. Облеката се пренесувала од генерација на генерација во семејствата како скапоценост, која се чувала и користела само во најсвечени прилики. Тоа била причината за долго траење на овој тип на облека и неговото долготрајно и постепено заменување со европската модна облека - ала франга.

Големи промени во европската култура на живеење се случиле по распаѓањето на Турската Империја, со воведувањето на новата административна власт, новиот начин на стопанисување, како и промените во демографската структура на населението во градовите. Се сменил ликот на градот, а со тоа и ликот на чаршијата. Малите дуќани се замениле со пространи и луксузно уредени продавници со увозна стока. Се издвоил слој на богати трговци и индустријалци кои имале блиски врски со европските културни центри, каде што се образувале и од каде ги пренесувале новите културни влијанија. Новиот начин на стопанисување и трговија, како и интензивните врски со европските земји, било проследено и со промени во облекувањето. Така, во првите три децении на 20. век во македонските градови доминирала европската мода – ала франга, паралелно со егзистирање на стариот ориентален стил на облекување. Сè повеќе се ширела трговијата со облека од западноевропските земји, се отворале бројни кројачки салони, кондурациски дуќани и продавници за модна галантерија.

Основен елемент од градската женска облека бил фустанот. Тој бил сечен во струкот и имал многу набран долен дел до глуждовите. Горниот дел на фустанот бил кроен тесно до телото, со долги и тесни ракави и раскопчување на средината на градите, од вратот до половината. Фустаните биле направени од памучни, волнени и свилени материјали. Постарите жени носеле фустани во потемни бои, додека помладите жени носеле фустани во посветли бои, од повеќе видови свилени и полусвилени материјали: рипс, тафт, сатен-атлас. Поедноставните модели најчесто биле украсени со хоризонтално поставени украси од пораби или кадифени и позамантериски ленти, на долниот дел од ракавите и здолништето, како и вертикални покрај градниот отвор и околу вратот. Фустаните за помладите жени се правеле и дводелни, составени од здолниште и блуза од ист материјал, по углед на модните трендови од Европа во последните децении на 19. век. Фустаните се комбинирале со типични ориентални горни елементи на облека, како ќурк, салтамарка, либаде, кои останале непроменети во кројот и декорацијата долго по оформувањето на оваа облека. Постарите жени преку фустанот

носеле и скутина изработена од еднобоен индустриски материјал со тесни пораби или ленти на долниот раб. На главата жените носеле шамии или марами од свилени или памучни еднобојни материјали, украсени со оји на рабовите. Шамиите и марамите имале повеќе називи, *каврак*, *мумија*, *шкеле*, *џипа*, се врзувале преку косата сплетена во плетенки, така што краевите на шамијата се прекрстувале под плетенките, ја обвиткувале главата и се врзувале на темето. Над кошулата жените облекувале елечи, џубиња, антерии, скутини и ќуркови. На нозете се носеле волнени чорапи, подоцна и купечки чорапи и црни плитки чевли. Под фустанот жените носеле долна облека-кошула од домашно памучно платно и памучни гаќи со турски крој врзани со учкур. Неизоставен дел од градска женска облека е накитот, кој се носел во свечени прилики, како и чанта и шапка.

На оваа изложба е прикажан мал дел од градската женска облека која се носела во македонските градови во втората половина на 19. век и почетокот на 20. век, кога почнало влијанието на западноевропската мода.

Makedonya'da Osmanlı Döneminde Bayanların Şehir Kıyafetleri

19. ve 20. yüzyılın başlarında Makedonya'daki şehirler ve çarşılar ekonomik merkez olarak Türk-Doğu şehirlerinin özelliklerini taşıyordu. Zanaat üretimi ve aynı zamanda ticaret şekli de halkın geleneksel yaşam biçimiyle yakın işbirliği içinde geliyordu.

Farklı bölge özelliklerinin yansıtılması, süsleme üslubu, teknik özellikler ve kıyafetlerin hazırlanması için kullanılan malzemelere bakılmaksızın 19. yüzyılın sonlarında Makedonya'nın şehirlerinde giyilen giysiler, Balkanlarda yüzyıllarca hükümden taraftan devralınan oryantal – Levanten giyim tarzı özelliği taşıyordu.

Şehirlerde bayanların giyinme tarzı, giysilerin hazırlanması ve dekorasyonu ile ilgili (dericilik, kürkçülük, semercilik, terlikçilik, vb.) bir dizi el sanatının gelişmesine vesile oluyor.

Hıristiyan tüccarlar ve zanaatkarlar göçmen işçiler-gurbetçiler Makedon şehirlerindeki değişikliklerin taşıyıcılarıydı. 19. yüzyılın ikinci yarısında Türk İmparatorluğundaki reformlarla tüm etnik topluluklara dini ve ulusal eşitlik sözü verilmiştir ve bu durum sosyal yaşamda olumlu değişikliğe neden olmuştur.

Giyim kuşam tarzı Osmanlı kimliğinin önemli bir özelliği olmuştur. İmparatorluğun tüm illerinde elit yöneticiler, Türk-Doğu tarzında giyiniyordu. Bu tarz, daha yüksek bir statüye sahip zengin sosyal grubuna mensup olanlar tarafından taklit yoluyla moda uygun giyim tercih ediliyordu.

Din ve milliyet olarak iki kesimden oluşan Osmanlı toplumunda insanların giyim kuşamı sadece bireysel zenginliği yansıtmıyordu, aynı zamanda bireyin toplumdaki statüsünü, yerini de gösteriyordu. Bu Osmanlı konsepti, Osmanlı hakimiyetinde kalan Hıristiyanlar tarafından benimseniyordu. Yüzyıllardır Türk hükümdarları hakimiyetinde olan halkların giyim tarzını kesin kurallar ve normlar ile düzenliyordu, bununla hakim durumunu güvence altına almış oluyordu. Bu kurallar, özellikle, Hıristiyan ustaları ve tüccarları, maddi durumlarından dolayı Türk şehir elitleri ile aynı tarza giyimeleri gerekiyordu.

19. yüzyılda şehri kadınların kıyafetleri, Türk-Doğu giyinme tarzı olarak hakimiyetini gösteriyordu. Hıristiyan ve Türk kadınları, sosyal duruma ve ekonomik imkanlara göre çok daha farklı kıyafetler giyiyordu. Genellikle üst kısımda pamuklu ve ipeksi ipliklerden hazırlanmış dokuma gömleklerin yaka kısmı, yenleri ve kenarları ince ipek ipliklerle örülmüş oyalarla süslüydü, alt kısımda ise çintiyan dedikleri bir tür şalvar, ipeksi ve yarı ipeksi malzemeden hazırlanmış şalvar giyiliyordu, şalvarların malzemesi (atlas, damast, camfes, geziya, alaca), genellikle yoğun renkler veya dezenli pamuk ya da keten kumaşlar tercih ediliyordu. Çintiyan yani şalvarların üstüne, ipeksi çizgili kumaştan veya nakışlı kumaşlardan yapılmış, çeşitli oyalar ve ya sırmalı gaytanlara süslemeli entariler – elbiseler giyiyorlardı. Erkeklerin giydikleri entari-elbiselerin benzeri ve ön tarafta göğüs kısmında açık, yanlardan ise her iki taraftan açık böylece hareket halinde iken çintiyanlar – şalvarlar net bir şekilde gözüküyordu. Kıyafetlerin üst parçaları; yelek, mintan, libade, fermene ve benzer kumaşlardan pamuk veya ipeksi kadifeden yapılıyordu, daha fazla yoğun renkler tercih ediliyordu (kırmızı, mavi, mor), gaytan, şirit ve gümüş nakışlarla süsleniyordu. Mintan ve gömlekler mercan yapımı boncuklarla ve dekoratif gül motifli ve sık düğmelerle de süslüyorlardı, süslemeler genellikle ön kısımlarında veya gömleklerin yen kısımlarında göze çarpıyor, ayrıca yeleklerin bel kısmı da süslemelidir. Yelekler ve mintanların üzerine ise keçe veya kadifeden yapılmış, kolsuz, alt kısımda çan şeklinde geniş, uzunluğu diz altına kadar cübbeler giyiyorlardı. Bele ipek şeritli kemeler takılıyordu. Kadınlar, üst giyim olarak kısa ve uzun boyutlarda keçe yapımı kürk giyiyorlardı, tilki ve samur derisi ile dekore edilmiş kürkler tercih ediliyordu. Daha sonra kürkler saten ve kadifeden yapılıyordu. Kadınlar başlarında ipek ve pamuk başörtüsü takıyorlardı, oya ve madeni paralarla süslenmiş başörtülerin seçkin örnekleri mevcuttur. Başarılı tüccarların ve zanaatçıların zengin kadınları, ayrıca daha zengin Türk kadınları, giydikleri kıyafetlerin malzemesi, işçiliği ve süslemelere bağlı olarak oldukça pahalı kıyafetlere sahiptiler. Kıyafetler aile içinde kuşaktan kuşağa değerli bir varlık olarak aktarılıyordu, özenle ve dikkatle korunup sadece en özel günlerde ve bayramlarda kullanılıyordu. Bu tür kıyafetlerin bu kadar uzun süredir kullanılmış olması da bu nedendendir. Avrupa modasını takip edene kadar bu kıyafetler uzun sür değişime uğramıyor fakat aşamalı olsa da yeni sayılan Ala-Franga giyim tarzının etkisiyle değişime uğruyor veya yenisiyle tamamen değiştiriliyor.

Avrupa'da Türk yaşam tarzındaki deęişmeler, Türk imparatorluęunun daęılmasından sonra gerçekleşiyor, yeni idarenin getirilmesi ile, işletmede de yeni yönetim uygulanmaya başlıyor, bununla birlikte şehirlerdeki nüfusun demografik yapısında da deęişiklikler oluyor. Şehirlerin görüntüsü deęişiyor ve bununla birlikte çarşıların, pazarların da spesifik özellikleri deęişiyor. Küçük dükkanların yerini, ithal mallar ile ferah ve lüks mağazalar alıyor. Avrupa kültür merkezleriyle yakın ilişki içinde olan zengin tüccarlar ve sanayiciler ayrı bir kitle oluşturuyordu. Eğitim gördükleri ülkelerde tanıştıkları ve etkilendikleri yeni kültürleri kendi ülkelerine aktırıyorlardı. Yeni ticaret şekli ve Avrupa ülkeleri ile yoğun ilişkiler insanların giyim kuşamında da deęişikliklere neden oluyordu. Böylece, 20. yüzyılın ilk üç yılında Makedonya şehirlerinde eski Doęu tarzı kıyafetlerle paralel olarak Al-Franga Avrupa modası hakim görünüyordu. Batı Avrupa ülkelerinden giyim ticareti giderek daha da yaygınlaşıyordu çok sayıda terzi dükkanını, ayakkabıcı, giyim mağazaları ve moda aksesuarları dükkanları açılıyordu.

Şehrli kadınların giyiminde temel unsur elbiseydi. Beli kesik olan elbisenin uzunluęu ayak bileklerine kadar ve alt kısımda oldukça fırfır vardı. Elbisenin üst kısmı vücuda yapışık bir şekilde dar biçilir, uzun ve dar kollu, göęüs kısmının ortasında, boynundan bele kadar düęmeliydi. Elbiseler pamuktan, yünden ve ipek malzemelerden hazırlanıyordu. Yaşlı kadınların elbiseleri koyu ve donuk renkli iken genç kadınlar daha parlak renkte elbiseler giyyordu, çeşitli ipek ve yarı ipeksi kumaşlardan, rips, tafta, saten atlas kumaşlar tercih ediliyordu. Daha basit modeller çoęunlukla yatay yerleştirilmiş süslemelerle süsleniyordu, yenlerin kenarları ve etek kenarları kadife ve parlak şeritlerle süslü, ayrıca dikey vaziyette süslemeler genellikle yakalarda ve göęüs kısımlarında mevcuttur.

Genç kadınlar için elbiseler 19. yüzyılın son on yıllarında Avrupa'nın moda trendlerine uygun olarak iki parçalı şekilde de hazırlanıyordu, Aynı malzemeden hazırlanmış etek ve gömlekten oluşuyordu. Elbiseler, tipik oryantal süsleme tarzı; kesimde ve süslemede uzun yıllar deęişime uğramadan; kürk, saltamarka, libade gibi süslemelerle kombine ediliyordu. Yaşlı kadınlar elbisesinin üstüne kenarları dar dikişli veya şiritlerle süslenmiş tek renkli endüstriyel kumaştan hazırlanmış önlük takıyorlardı. Kadınlar başlarına tek renkli, kenarları oyalı, ipek veya pamuk kumaşlardan hazırlan-

mış eşarplar, başörtüler takıyorlardı. Eşarplar ve başörtüler farklı isimlerle adlandırılmış, kıvrak, mumiya, şkepe, çipa, örgülü saçlarla bağlanıyordu, eşarpın uçları saç örgülerin altından geçecek şekilde, başını sarıyordu ve alnın üzerine bağlanıyordu. Kadınlar gömlek üzerinde yelek, cübbe, entari-elbise, önlük ve kürk giyyordu. Ayaklara yünlü çorap, daha sonra hazır çorapları ve alçak topuklu siyah ayakkabı giyyordu. Elbisenin altında, kadınlar iç çamaşırı, ev yapımı pamuklu gömlek ve bele uçkurla bağlanan pamuk don giyyordu. Takıların yanı sıra çanta ve şapka şehirli kadın giyiminin ayrılmaz bir parçasıydı.

Bu sergi, Batı Avrupa modasının başladığı dönemlerde 19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. yüzyılın başında Makedonya şehirlerinde giyilen kadın giyiminin sadece küçük bir bölümünü gösteriyor.

Veshje të grave qytetare në periudhën e Perandorisë Osmane në Maqedoni

Qytetet në Maqedoni në shekullin 19 dhe në fillim të shekullit të 20-të kishin veçori të qyteteve turke-orientale, me tregjet si qendra ekonomike, në të cilat zhvillohej prodhimi artizanal në lidhje të ngushtë me stilin tradicional të jetesës së qytetarëve, njëkohesisht edhe tregtia. Rrobat e veshur në qytetet e Maqedonisë në fund të shekullit të 19-të, pavarësisht nga veçoritë e kostumeve dhe tiparet stilistike dhe teknike të zbukurimit, si dhe materialet e përdorura për punën e tyre, paraqisnin një kombinim oriental-levantin që është marrur nga sundimtarët shekullorë të Ballkanit. Mënyra e veshjes në qytete përcaktonte ekzistencën e një sërë veprash të lidhura me bërjen dhe dekorimin e rrobave (artizanal, kurkish, shalë, me pantofla etj).

Tregtarët dhe zejtarët e krishterë, si dhe punëtorët emigrantë, ishin bartësit e ndryshimeve në qytetet maqedonase. Me reformat në perandorinë turke që u zhvilluan në gjysmën e dytë të shekullit të 19-të, premtuan barazinë fetare dhe kombëtare të të gjitha bashkësive etnike në perandori, duke sjellë ndryshime pozitive në jetën e përgjithshme shoqërore.

Një tipar i rëndësishëm i identifikimit kolektiv osman ishte veshje. Elita qeverisëse në të gjitha krahinat e Perandorisë visheshin me një stil turk-oriental. Ky stil u imitua nga qytetarët e çdo grupi social që synon një status dhe pasuri më të lartë dhe për këtë arsye tentonin të vishen me një kostum të pranuar dhe në modë të asaj kohe. Në dallimin fetar dhe kombësinë e shoqërisë osmane, veshja nuk e dallonte individin vetëm në aspektin e pasurisë, por gjithashtu tregoi statusin e tij në shoqëri. Ky koncept Osman, u zbatua nga të krishterët e rënë. Me rregulla dhe norma të sakta, sundimtarët turq kanë rregulluar mënyrën e veshjes me shekuj, duke siguruar pozitën e tyre dominuese. Këto rregulla kishin të bënin me artizanët dhe tregtarët e krishterë të cilët, për shkak të statusit të tyre material, mund të kishin kopjuar elitën e qytetit turk.

Në veshjet e grave qytetare mbizotëronte stili turk-oriental i veshjes, i cili mbeti gjatë gjithë shekullit të 19-të. Gratë e krishtera dhe turke, sipas statusit të tyre social dhe mundësive ekonomike,

kishin pjesë më të ndryshme të rrobave të tyre. Zakonisht mbi këmisha të pambukta dhe mëndafshi me hije të vogla të mëndafshita të fijeve mëndafshi rreth qafës dhe përgjatë skajeve të mëngëve, ata ishin të veshur me cinistë ose shenja të materialit të mëndafshitë dhe gjysëm të butë si “atlas, damask, jumfes, gesia, aladja”, në ngjyra intensive ose dizajn me basëm prej pambuku. Mbi çintijanet visheshin antere nga mëndafshi ose pelhura sërme të qëndisuara me lidhëse dhe oja.

Ata ishin të ngjashëm me anteri meshkujsh dhe kishin një hapje më të thellë të gjoksit, me palë anash të cilat mund të shiheshin gjatë ecjes.

Pjesët e sipërme të jelekut, nenexhiku, këmisha, enzima dhe të ngjashme me to ishin prej pambuku ose kadife mëndafshi, me ngjyra të forta (të kuqe, blu, vjollce), të zbukuruara me qëndisje argjendi, mëngë dhe lidhëse. Krahët e këmishës dhe jelekut sërish zbukuroheshin me inxhija, të vendosura në skajet e frontit ose në mëngët e poshtëm. Mbi këmishë dhe jelek vendoseshin broshe, të gjata deri nën gjunjë, pa mëngë, të gjëra në pjesën e poshtme të kabanës, prej lëkure ose kadifeje. Në bel kishin veshur rripa mëndafshi me shirita. Gratë për nga jashtë ishin veshur me xhaketa të gjata ose të shkurtra prej lëkure dhe lesh nga dhelpira dhe samurai. Gratë në kokat e tyre mbanin shamitë mëndafshi dhe pambuk, të zbukuruara me oje dhe bizhuteri të bëra nga monedha.

Gratë më të pasura të tregtarëve dhe zejtarëve të suksesshëm, si dhe turqit më të pasur, posedonin rroba të tilla, materiali, mjeshtëria dhe zbukurime i tyre kushtonte shumë. Rrobat u kaluan nga brezi në brez në familje si një aset i çmuar që u mbajt dhe u përdor vetëm në rastet më të rëndësishme. Kjo ishte arsyeja për kohëzgjatjen e gjatë të këtij lloji të veshjeve dhe zëvendësimin e saj të gjatë dhe gradual me veshje të modës evropiane ose al-franga.

Ndryshime të mëdha në kulturën evropiane të jetesës ndodhën pas shpërbërjes së periudhës osmane, futjes së pushtetit të ri administrativ, mënyrës së re të menaxhimit dhe ndryshimeve në strukturën demografike të popullatës në qytete. Pamja e qytetit ndryshoi, ashtu sikur edhe pamja e tregut. Dyqanet e vogla janë

zëvendësuar nga shitore të bollshme dhe luksoze me mallra të importuara. Tregtarët të pasur dhe industrialistë, të cilët kishin lidhje të ngushta me qendrat kulturore evropiane, ku ata ishin të arsimuar dhe nga ku bartnin ndikimet e reja kulturore, u ndanë në një shtresë. Mënyra e re e biznesit dhe tregtisë, si dhe lidhjet intensive me vendet evropiane, u pasua nga ndryshimet në veshjen. Pra, në tre dekadat e para të shekullit të 20-të, moda evropiane ala-franga u dominua nga moda maqedonase në qytetet maqedonase, paralelisht me ekzistencën e stilit të vjetër të veshjes. Është zgjeruar tregtia e veshjeve nga vendet e Evropës Perëndimore, janë hapur dyqane të shumta të rrobaqepësisë, dyqane të veshjeve dhe aksesorë të modës.

Elementi bazë i veshjeve të grave të qytetit ishte fustani. Ishte i prerë në bel dhe kishte një fund të dekoruar në fund dhe në mëngë. Pjesa e sipërme e fustanit ishte më e ngushtë në krahasim me pjesën e poshtme, me mëngë të gjata dhe të gjëra, të ndara në mes, nga gjoksi, deri në bel. Veshjet ishin të bëra prej pambuku, leshi dhe materiale mëndafshi.

Gratë e moshuara veshnin rroba me ngjyrë të errët dhe të zbehura, ndërsa gratë më të reja veshnin rroba me ngjyra të ndezura, nga disa lloje të mëndafshit dhe materialeve gjysëm të lyer, të përpunuara, prej sateni. Modelet më të thjeshta u zbukuruan kryesisht me stolitë e vendosura horizontalisht, me shirita të qëndisur me ngjyrë, me mëngë kadifeje, si dhe shirita vertikale përgjatë gjoksit dhe rreth qafës. Fustanet për gratë e reja ndaheshin në dy pjesë, fundi dhe këmisha e sipërme e bërë nga materiali i njejtë, sipas trendeve të modës në Evropë në dekadat e fundit të shekullit të 19-të. Veshjet kombinoheshin me elemente tipike orientale, si kurkovë xhaketa, libade, të cilat mbetën të pandryshuara në prerje dhe zbukurime shumë kohë pas riformimit të kësaj veshje. Fustanet te cilet i veshnin grate e moshuara ishin te skalitura me materiale industriale, pikturë njëngjyreshe me vija të ngushta në pjesën e poshtme të fustanit. Në kokë gratë mbanin shamitë ose shalle njëngjyreshe të mëndafshit ose pambuku, në skajet të zbukuruar me oje.

Shamitë kishin shumë lloje, me bishta, mumje, skeope, zinxhir, të lidhura me flokë të endur në gërsheta, në mënyrë që skajet e shallit të kalonin nën gërsheta, mbështillnin kokën dhe e lidhnin atë me

kurorën. Mbathnin çorape të leshta, pastaj pantallona të zeza dhe këpucë të zeza të zeza. Nën fustan, gratë vishnin një këmishë të brendshme të pambukut dhe me lidhëse të stilit turk.

Një pjesë e pandashme e veshjeve të grave të qytetit ishin bizhuteritë, dhe vendoseshin në raste ceremoniale, si dhe një çantë e një kapelë. Kjo ekspozitë tregon një pjesë të vogël të veshjeve të grave qytetare që u mbajtën në qytetet maqedonase në gjysmën e dytë të shekullit XIX dhe fillimit të shekullit XX, kur filloi ndikimi i modës së Evropës Perëndimore.

Жена во стара градска турска носија од Шетово

● Kalkandelen şehrine ait Türk geleneksel şehir kadın kıyafeti giyen bir bayan ●

Grua me veshije të qytetit të vjetër turk nga Tetova

Жена во стара турска носија од Шетово

● Kalkandelen şehrinden geleneksel Türk kadın kıyafeti giyen bayan ●

Grua me veshije të vjetër turk nga Tetova

Млада жена во носија од Шетово
Kalkandelen'e ait geleneksel kıyafet giyen genç bir bayan
Grua e re me veshije Tetovare

Жена во носија од Шетово
Kalkandelen'e ait geleneksel kıyafet giyen bir bayan
Grua me veshije Tetovare

Жена во стара градска тетовска носија
Kalkandelen'e ait geleneksel şehir kıyafeti giyen bir bayan
Grua me veshije të qytetit të vjetër nga Tetova

Жена во градска носија – егејска
Makdonya'nın Ege bölgesine ait şehir kıyafeti giyen bayan
Grua me veshije qytetare-egje

Жена во стара градска носија – егејска

● *Maqedonya'nın Ege bölgesine ait geleneksel şehir kıyafeti giyen bayan* ●

Grua me veshije të qytetit të vjetër-egje

Женска ала турка носија , метово

● *Ala turka bayan kıyafeti, kalkan delen* ●

Veshije të femrave alla turka, Tetovë

Група жени во стари градски носии – егејски

● Македonya'nın Ege bölgesine ait geleneksel şehir kıyafeti giyen bayanlar ●

Grup grashi me veshije të qyteit të vjetër-egje

Облека за млада жена во турско – ориентален стил. Шетово, крај на 19 век.

Türk-oryantal tarzda genç bir kadın giyimi Kalkandelen, 19. yüzyılın sonu

Veshje për gra në stilin turko-oriental. Tetovë, fundi i shek. XIX.

Женска антерија од розова свила – џаџез. Везена со срмен коџец и обрабена со тангела од срмен гајтан. Скопје, крај на 19 век.

● Pembe ipek kumaştan kadın antarisi - canfez. Sırma iplik ile nakış süslemeli, kenarları sırma gaytan yapımı dantel nakışlı. Üsküp, 19. yüzyılın sonu. ●

Jelek për gra nga mëndafshi rozë. I qëndisur me fije me grep dhe e veshur me dantëlle nga kordoni i argjendit. Shkup, fundi i shek. XIX.

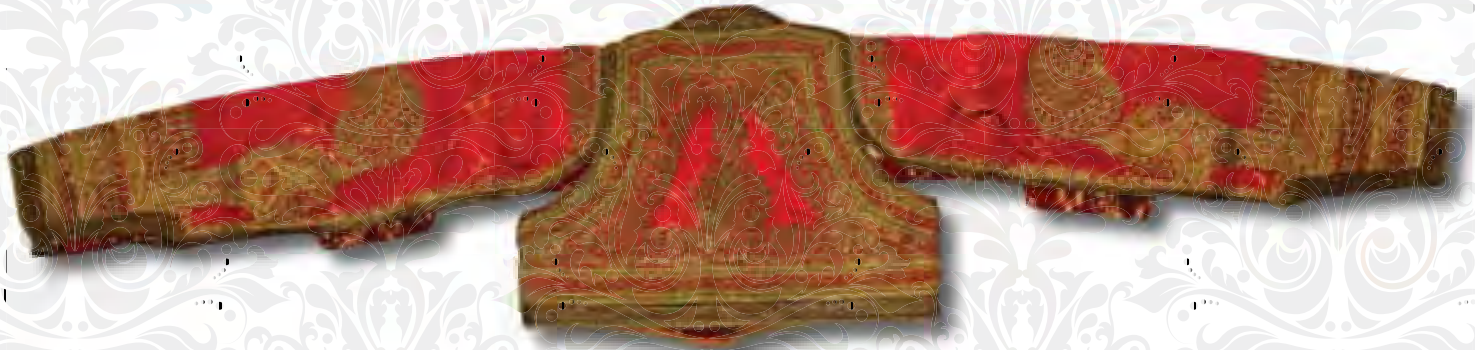
Женска антерија од сина свила – атлас. Везена со срмен конец и обрабена со срмен гајтан. Скопје, крај на 19 век.

● *Mavi İpek kumaştan kadın entarisi – atlas. Sırma iplik ile nakış süslemeli, kenarları sırma gaytan ile kaplamalı. Üsküp, 19. yüzyılın sonu.* ●

Jelek për gra nga mëndafshii i qalërt. I qëndisur me një fije me grep dhe të veshur me një kordon argjendi. Shkup, fundi i shek. XIX.

Срма – ќеш фустан, изработен со жолта срма на темно црвено ќадифе – многу богата изработка. Велес, крај на 19 век.
Sırma – keş entari, koyu kırmızı bir kadife üzerinde sarı sırma ile nakışlı – çok zengin bir nakış işçiliği. Köprülü, 19. yüzyılın sonu.
Fustan i argjendë, i përpunuar me argjend të verdhë në kadife të kuqe të mbyllur, mjeshtëri shumë e pasur. Veles, fundi i shek. XIX.

Минтан „черкен“ невестинска целосно извезен со срма. Гостивар, крај на 19 век.
Mintan “çerçken” gelinlik tamamen sırma işi süslemeli. Gostivar, 19. yüzyılın sonu.
Këmişhë “çerçken” për martesë, e plotësuar me argjend. Gostivar, fundi i shek. XIX.

Џамадан турски од „атлас“ везен со бикме. Скопје, крај на 19 век.
Türk tarzı camadan “atlas” kumaştan бүкме işi süslemeli. Üsküp, 19. yüzyılın sonu.
Xhamadan turk i qëndisur me biqmë. Shkup, fundi i shek. XIX.

Торна женска облека „салтамарка“ од црвено кадифе украсена со срмен вез. Скопје, крај 19 век.
Kırmızı kadife kumaştan "Saltamarka üst kadın giyimi sirma nakışla süslü. Üsküp, 19. yüzyılın sonu.
Veshje të sipërme të grave "xhaketë" nga kadifeja e kuqe, të zbukuruar me qëndisje të argjendië. Shkup, fundi i shek. XIX.

Минтан женски од темно црвено кадифе, извезено со мотиви од срма. Скопје, крај на 19 век.
Kırmızı kadife kumaştan kadın kıyafeti mintan, sirma motifli nakışlarla süslemeli. Üsküp, 19. yüzyılın sonu.
Këmishë për gra, nga kadifeja e kuqe e mbyllur e qëndisur me motive të argjendëta. Shkup, fundi i shek. XIX.

Минтан „либаде“ украсено со „понски“ купечки ширити. Скопје, крај на 19 век.

Mintan "libade" Üsküp, 19. yüzyılın sonu.

Кемিশе "libade". Shkup, fundi i shek. XIX.

Еличе срмено – украсено со флорални и геометриски мотиви, извезени со срмени гажтани во бела и жолта боја. Шетово, крај на 19 век.

Sırmalı yelek – çiçekli ve geometrik motiflerle süslü, beyaz ve siyah sırmalı gaytan örgülerle işlemeli. Kalkandelen, 19. yüzyılın sonu.

Jelek i argjendtë - të zbukuruar me motive të lulës dhe figura gjeometrike, të qëndësura me thurje të endura në të bardhë dhe të verdhë. Tetovë, fundi i shek. XIX.

Панучи – црење везени со срма – невестински – украсени со пупке и срмен ширит. Шетово, крај на 19 век.

Terlik – sırma nakışla süslemeli – gelin terlikleri – üzeri tomurcuq motifli ve sırma şirit ile nakışlı süslemeli. Kalkandelen, 19. yüzyılın sonu.

Pantofla - të qëndësura me argjend- për martesë- të zbukuruar me gonxhe dhe shirit të argjendtë. Tetovë, fundi i shek. XIX.

главен и одговорен уредник
м-р Гордан Николов

координатор
Боре Неделковски

Автор на изложбата
Горан Костадинов

стручни соработници
Јагутка Деловска
Љупка Ристовска
Владимир Деловски
Иванчо Велков
Михаило Апостолов

графички дизајн
Леон Џинго

genel yayın yönetmeni
m-r Gordan Nikolov

koordinatör / metin yazarı
Bore Nedelkovski

sergi müellifi
Goran Kostadinov

uzman işbirlikçiler
Yagutka Delovska
Lupka Ristovska
Vladimir Delovski
İvanço Velkov
Mihailo Apostolov

grafik tasarımı
Leon Cingo

kryeredaktor
Z. Gordan Nikolov

koordinues / autori i tekstit
Bore Nedelkovski

autori i ekspozitës
Goran Kostadinov

bashkëpunëtorë profesionalë
Jagutka Delovska
Ljupka Ristovska
Vladimir Delovski
Ivanço Velkov
Mikhailo Apostolov

dizajn grafik
Leon Jingo

